

Туспа предметтэри диринэтэн үөрэтэр В.Г.Короленко аатынан Амма 1№ орто оскуолата

Литература уруогар анаарылаах аабы

Толордо: Амма 1 № орто оскуолатын
саха тылын, литературатын учуутала
Светлана Григорьевна Степанова

Кири

Оскуолаҕа уус – уран айымньыны үөрэтии сүрүн соруга – үрдүк культуралаах, ханнык да айымньыны бэйэтэ сылыктыыр, түмүк оңорор, олоҕор туһанар, кыахтаах ааҕааччыны иитии буолар.

Билигин олох күүскэ сайдар кэмигэр сайдыылаах, саңалы өйдөөх – санаалаах киһи эрэ олоххо дьиң бэйэтин миэстэтин булунар. Кини тус олоҕун дьоло бэйэтиттэн эрэ тутулуктаабын өйдүүр, дириң, киэң көрүүлээх көңүл киһи буолуохтаах. Учуутал оҕо ис кыабын таба көрөн, бэйэтигэр эрэлин иңэрэн, киһи, омук быһыытынан үүннэрэр, сайыннарар соругу туруоруноохтаах. Оттон бу сорук, биллэн турар, үөрэтии, иитии саңа суолун көрдөөһүнү эрэйэр.

Билинни үөрэх ирдэбилинэн, оҕо бэлэми буолбакка, бэйэтэ толкуйунан, сатабылынан, дьобурунан, дьону кытта бодоруһуутунан билиини ылыахтаах, биир сүрүн хоруйга кэлиэхтээх диэн. Ол инниттэн учуутал үөрэнээччигэ били ыларыгар усулуобуйа тэрийээччи, көбүлээччи, көмөлөһөөччү буолуохтаах.

Үлэм сыала: саха литературатын уроктарыгар аабыллар, үөрэтиллэр айымньылар көмөлөрүнэн оҕо бэйэтэ туспа санаалаах, айымньылаахтык толкуйдуур, олоҕу сыаналыыр, толкуйдуур толкуйун толору этэр, олох туруорар араас боппуруостарыгар эппиэттии үөрэнэрин ситиһии, уобарастаан корор дьобурун сайыннарыы, саңа ньыманан умсугутуу.

Ол инниттэн манньк **соруктар** туруорулуннулар:

- 1) оҕо кыабынан көрөн үөрэнээччи бэйэтэ сылыктыырыгар, ырыңалыырыгар, сыаналыырыгар, араас ыйытыылар, сорудахтар тиһиктэрин оңоруу;
- 2) үөрэнээччи айар дьобурун, уобарастаан көрүүнү сайыннарар араас хайысхалаах үлэлэри толкуйдааһын;
- 3) араас тылдыттарынан, эбии литературанан туһанан үлэлиир буолуутун ситиһии;
- 4) урокка оҕо актыыбынай кыттааччы, чинчийээччи, айааччы буоларын ситиһии.

Үлэм **актуальноһунан** ааҕабын – анаарыылаах ааҕы ситимигэр кирири- бириэмэ ирдэбилэ буолбутун.

СҮРҮН ЧААҺА

1. Федеральная государственная үөрэх стандартарын ытык өйдөбүллэрин төрөөбүт литературабыт нөнүө инэрин

Хайа да омук бэйэтин олорон ааспыт олобун кэлэр кэскилин – кэнчээри ыччатын иитиигэ үйэлэр тухары муспут муударанын тиэрдэр үгэстээх. Айыы айылгы киһиэхэ биирдэ баар буолан хаалбат. Кыра сааскыттан, дьизэ кэргэнниттэн, оскуолаттан иитиллэн тахсар. Ол да иһин бүгүн литература айымньылары үүнэр ыччаты үтүөбү, кэрэбү, сизэрдээх быһыыга-майгыга ыныра, угуйа турдактара.

Литератураны таптаан ааҕар киһи олоххо бэлэмнээх, кини кириитин - тахсыытын тулуйар буолар. Чинчийэр, сананы айар дьобура сайдыбыт киһи олох ыарахаттарыттан чаһыйбат. Кини ханнык баҕарар идэбү дэгиттэр ыарахан үлэни умсугуйан туран таһаарылаахтык онорор дьобурданар. Онон сибээстээн тылга, литератураба сыһыаннаах предметтэр иитэр- үөрэтэр суолталара улааттар улаатан иһэр.

Оҕо төрөөбүт тыл нөнүө көлүөнэттэн көлүөнэбү бэриллэн испит норуот муударанын ылынар. Норуот муударана бэйэтин иитэр үгэһэ оҕо майгыта- сигилитэ ситэригэр, иһирэх иэйиитэ уһуктарыгар тирэх буолар.

Төрөөбүт тыл оҕо кэнэбүэски сайдыытын тустуур, өйүн уонна толкуйун тобулар. Төрөөбүт тыл эрэ оҕо өйүн- санаатын таһымын, толкуйдуур дьобурун мунутуурдук сайыннарар кыабы биэрэр.

Хас биирдии оҕо хатыламмат ураты санаалаах, өйдөбүллээх, көрүүлээх буолар. Учуутал оҕо саныыр санаатын сааһылаан санарар, суруйар, толкуйдуур толкуйун толору этэр уонна ойуулаан - дьүһүннээн уобарастаан көрөр дьобурун сайыннарар эйгэни тэрийээччи буолуохтаах.

Билинни үөрэх тэтимнээхтик сайда турар кэмигэр сана үөрэх стандартынан төрөөбүт тылы оскуолаба үөрэтии сыалын- соругун толору ситиһэри хааччыйар инниттэн үөрэтии ис хоһоонун уонна сүрүн үөрэнэр дьайыылары ингэриини биир кэлимник көрдөрөр аналлаах.

Ол курдук, оҕо уроктан ылар үөрүйэхтэрин анааран көрдөхпүтүнэ:

1. Бэйэни салайына – дьаһана үөрэнэр үөрүйэх (регулятивные УД)

- *тылын сайыннарар сыалы- соругу таба туруорунар, сатаан былаанныыр, түмүгүн сылыктыыр.* Тугу билэрин – билбэтин, тугу ситэри үөрэтиэхтээгин арааран

өйдүүр. Сыл устата тинигин быспакка былааннаан, бырайыактаан (тус бырайыага, коллектив бырайыага) үлэлиир, туох – ханнык түмүккэ кэлиэхтээбин быһа холоон билэр. Үлэ түмүгүн дьон интэриэһин, болжомтотун тардар курдук сахалыы кэпсиир.

- **Тылын сайыннарар баҕаны үөскэтии** (потребность в совершенствовании собственной речи). Төрөөбүт тылын барҕа баайын сыаналыыр, тыл кэрэтигэр умсугуйар, этигэн тыл күүһүн, кыабын толору туһанарга дьулуһар, тылын- өһүн бэйэтэ сатаан чочуйан, тупсаран, санаатын сиһилии этэр, кэпсиир.

- **Хонтуроулланы.** Бэйэ санатын өрүү кэтэнэр, көрүнэр, алҕаа суох санарарга, санаатын ыпсаран, хомоҕойдук этэргэ кыһаллар. (Самоконтроль в пользовании языком. Сознательное регулирование своей речевой деятельности, ее самокритичная оценка).

2. Билиини- көрүүнү ылар үөрэнэр үөрүйэх (Познавательные, включая общеучебные, логические, знаково- символические УД)

- **Сүрүн үөрэнэр үөрүйэх (общеучебные УД).** Төрөөбүт тылын үөрэтэригэр сыал- сорук туруорунан көдүүстээхтик үлэлиир.

- **Билиини- көрүүнү ханатар араас матырыйаалы туһаны.** Сахалыы үөрэх- наука литературатыттан туһааннаах информацияны, билиини дөбөннүк булар, бэлиэтэнэр, түмэр, ситимниир үгүс ньыманы табыгастаахтык туһанар.

- **Билиини саабылааһын** (структурирование знаний). Саҥа билии ыларга баар билиитигэр тирэбирэр. Атын предметтэргэ ылбыт билиитин сатаан ситимниир (интеграция знаний).

3. Тобулук өйү сайыннарар үөрэнэр үөрүйэх (логические УД)

Сахалыы толкуйдаан, өй үлэтин араас дьайыыларын кэбэҕэстик толорор: тэннээһин (сравнение), ырытыы (анализ), холбооһун (синтез), түмүктээһин (обобщение), ханыылатан сааһылааһын (классификация), майгыннатыы (аналогия), сааһылаан ситимнээһин (систематизация). Итини сэргэ араас тойоннуур ньыманы табыгастаахтык туһанан, дьону итэҕэтэр, ылыннарар курдук санаатын сааһылаан этэр үөрүйэҕэ сайдыбыт.

- **Рефлексия.** Сыалы- соругу ситиһэр ньымаларын уонна усулуобуйаларын төһө сөпкө талбытын сыаналыыр. Үлэ хаамытын хайдах салайан иһэрин кэтээн көрөр.

4. Бодоруһан үөрэнэр үөрүйэх (коммуникативные УД)

- **Бодоруһар сатабыл**

- **Бииргэ үлэлиир үөрүйэх**

- **Кэпсэтэр үөрүйэх**

- **Кэпсэтии сизрин тутуһар**

- **Истии, ааҕыы, сангарыы.**

Ол аата тус суолталаах дьайыны баһылырыгар үөрэнээччи үөрэх дьарыгын тус суолтатын өйдөөн, бэйэ кутун- сурун, билиитин- көрүүтүн быһааран, сизэр- майгы өттүнэн тускуланы курдук сыаннастары инэриниэхтээх. Түмүгэр, үөрэнээччи бэйэтин уратытын, бэйэтин дьобурун сыаналана үөрэнэр, сайды сана үктэлигэр дабайар. Кини сизэрдээх буолуу тематыгар, мөккүөргэ кыттан, бэйэ тус толкуйун этэр, ону бэрэбиэркэлииргэ сөптөөх ньымалары булар, чинчийи үлэ түмүгүнэн бэйэ тус өйдөбүлүн үөскэтэр, билиини түмэн сана өйдөбүлгэ тахсар. Оҕо бодоруһарга үөрэнэр, атын оҕолору кытта үлэлииригэр бэйэтин санаатын олохтоохтук, киһи өйдүүрүн курдук этэрэ, ыйытыны сатаан туруорара, мөккүөргэ кытара, куолаан үлэлээһингэ, кэпсэтиигэ этиллибит санаалары сатаан түмэрэ ирдэнэр.

2. Саха биллилээх суруйааччыта Н.М. Заболоцкай – Чысхаан «Сайылыкка» кэпсэнинэн анаарыылаах аабы.

Үөрэнээччилэр алын сүһүөх кылаастан орто сүһүөх кылааска тахсыылара биир ураты түгэн. Алын кылаастарга литература уруктарыгар дьобус кээмэйдээх, судургу ис хоһоонноох айымньылары ааба, кэпсии сылдыбыт оҕолор орто сүһүөххэ олох атын эйгэбэ түбэхэллэр. Өскөтүн кинилэр үчүгэй уонна куһаҕан быһыы, чизһинэй, кырдыксыт буолуу, бэйэ бэрээдэгин көрүнүү, фантазия, уруһуй нөнүө билиилэрин ханаппыт буоллахтарына, орто сүһүөхтэн онно эбии араас өйдөбүллэри инэрии, кэнэтии үлэтэ барар. Манна сүрүн ньымаларынан дьүүлэһии, тус бэйэ сыһыана, айымньылаах, чинчийэр соруудахтар тиһиликтэрэ эбиллэр.

Литература сизэр- майгы үөрөбүэ дии саныбын. Киһини сизэр- майгы өттүнэн иитии – бу киһи- аймах үйэлэргэ мунньуммут баайа, бүттүүн үөрэхтээһин солбуллубат сорҕото буолар. Литература бастыҥ айымньыларын көмөтүнэн оҕо бэйэтэ туспа санаалаах, айымньылаахтык толкуйдуур буоларыгар үөрэтии, оҕолор айар дьобурдарын сайыннарыы – учуутал сүрүн сорууга. Маннык үлэ түмүгэр оҕолор тутта- хапта сылдыбалларыгар, уопастыба, дьон- сэргэ ортотугар, сангарар тылларыгар - өстөрүгэр, бэйэ - бэйэлэригэр сыһыаннарыгар уларыыы тахсар. Ол инниттэн литература уруктарыгар саналыы олох ирдэбилинэн анаарыылаах (*айымньылаах, толкуйдатыылаах, толкуйдаах?*) аабыны тэрийиэхтээхпитин олох бэйэтэ көрдөрөр.

Анаарыылаах аабы диэн аахпыт айымньыны ис хоһоонун, сүрүн санаатын диригэтэн өйдөөһүн, уонна ону олоххо туһаныы, анаарыы, толкуйдааһын диэн буолар. Судургу аабыттан уратыта диэн ис түгэхтээхтик өйдөөһүн буолар. Ону ситиһэр инниттэн

араас ньымалары туттуу, атын предметтэри кытта алтыһыннары, киһи өйүн- санаатын иитии барыахтаах.

Саха биллиилээх суруйааччыта Николай Максимович Заболоцкай- Чысхаан кэпсээннэрэ оҕону толкуйдатар, иитэр- үөрэтэр оруола сүдү күүстээх дии саныбын. Ол курдук, 5 кылааска «Сайылыкка» кэпсээнигэр ааҕааччыны кытта тэн саастаах оҕо хорсун санаата, булугас өйө, мындыр толкуйа, уйулҕаны хамсатара, дууһаны долгутара бу айымньыны ситэрэн- хоторон биэрэр. «Ырыналыыр толкуйу сайыннары технологиятын» туһанан, «Сэмэнчик - .... оҕо» диэн темалаах уруок былаанын көрдөрөбүн.

Уруок сыала:

Оҕолору куолаан үөрэтиигэ киллэри, интэриэһиргэти

Куолаан үлэ нөҕүө Сэмэнчик тус хаачыстыбатын быһаары.

Уруок соруа:

- Суруйааччы олоҕор уонна айар үлэтигэр олобуран, айар дьоҕуру сайыннары
- Хоһоон ис изйиитигэр тирэҕирэн, бэйэ изйиитин уһугуннары, ис туругу иитини, санааны сааһылааһын.
- Айымньыны киэнник өйдөөһүн, сизрдээх быһыыга- майгыга иитии.
- Сэмэнчик холобуругар уол оҕо ис хаачыстыбатын торумнааһын.

Уруок тиибэ: Түмүктүүр уонна анаарар - сааһылыыр уруок

Уруок түһүмэхтэрэ:

Тэрээһин – турукка киллэри, уруокпут сыалын тобулуу (2 мун)

Билиини чопчулааһын (5 мун)

Хатылааһын (20 мун)

Тургутан көрөр кэпсэти (10 мун)

Түмүк оноруу (3 мун)

Сыаналааһын (1 мун)

Дьиэбэ үлэ (1 мун) (2 мун - резервэ)

Үөрэтэр ,сайыннарар соруудахтар:

Сыал туруорууга холонуу, блиц- ыйыты, иилистибит сыап, талан ылар соруудах, сюжет таблицата, тургутан көрөр кэпсэти, бэйэни сыаналаны, толкуй соруа.

Манна кестөрүнэн, үлэ көрүнгэ үксэ оҕо бэйэтин өйүн- санаатын анаарыыга туһаайылына. Ол кэнниттэн кэлиэхтээх – өй- санаа атастаһыыта. Кэпсэтии, сэхэргэһии сиэринэн ким хайдах үлэлээн, ханнык түмүккэ кэлбитин дьүүллэһии- өй- санаа утарыта көрсүһүүтэ барыахтаах. Дьэ ол эрэ кэнниттэн түмүктүүр үлэҕэ бэлэмнэнии, ыытыы барар. Үлэ формата талыыга бэриллэр. Уруокка ханнык хайысхалаах үлэ барбытынан, онно сөп түбэһиннэрэн талыллыахтаах: суругунан үлэ, иһитиннэри, реферат, өйтөн суруйуу, рецензия, диспут, конференция, о.д.а. Бөлөх соруудахтара да, манник быстах да соруудахтар барыта оноһулуохтаах дьэн буолбатах. Көннөрү, элбэхтэн талан ылан үлэлииргэ анаан оноһулунна. Ол учууталга да, үөрэнээччигэ да көмөлөөх.

Уруок үгэс буолбут уруоктартан уратыта дьэн буолар, үөрэнээччи бэйэтэ уруок тематын, сыалын- сорууну туруоруута, тугу үлэлиэхтээҕин торумнааһына, туох түмүккэ кэлбитин уонна бу аахпыт айымньытын олоххо хайдах туһанарыгар чопчуланар. Уруок түмүгэр бэйэтэ бэйэтигэр сыана бэринэрэ уонна түмүк оносторо – ол түгэх сыалы ситиһии буолар. Оҕо уус- уран айымньыны төһө бэйэтигэр чугаһатан ааҕарынан кини тобулук өйө сайдыахтаах.

Үөрэнээччини кыабынан көрөн, биирдиилээн үөрэтии эмиэ сайыннарыылаах үөрэх биир көрүнүнэн буолар. Манник үөрэҕи сана матырыяалы ылыныыга уонна чингэтиигэ барытыгар туттуохха сөп. Оҕо сайдыытын уратыта, майгыта- сигилитэ, үлэлиир тэтимэ барыта болҕомтоҕо ылыллыахтаах. Биирдиилээн үөрэтии хас биирдии оҕо кыаҕар тирэҕирэр буоллабына, учуутал онуоха усулуобуйа тэрийээччи быһыытын көрүллүөхтээх.

Оҕону личность быһыытын көрөн, айар, үөрэнэр усулуобуйатын тэрийэн, үөрэнээччи учууталы кытта бииргэ үлэлээн, оҕо бэйэтин кыабынан, дьобурунан сайдыытын хааччыйыы – үөрэх технологиятын сүрүн ирдэбилэ. Сүрүн кэрэхсэтэр өтгүнэн үөрэтии ньыматын, албастарын биирдиилээн оҕо сөп түбэһиннэрэр, оҕо сайдыытын кэтээн көрөр. Манник үлэ оҕо доруобуйатын энчирэппэт. Онон билигин араас компьютер, техника сайдан, онто да суох мөлтөх доруобуйалаах оҕолорбутун өссө кэбирэтэр кэмигэр, бу оҕо тус туһаайыылаах, оҕо кыаҕын көрөн үөрэтэр ньыма олус биһирэбиллээх. Хайа баҕарар оскуолаҕа, кылааска араас таһымнаах оҕолор элбэхтэр. Онтон учуутал программа экирэтиһиитигэр барыларын биир халыыбынан, биир тэң соруудах биэрэн үлэлэтэрэ кистэл буолбатах. Ол түмүгэр сорохтор үөрэхтэн хаалыылара, программаны ситиспэт буолуулар баар суол. Маны туоратар сыалтан учууталга ураты сорок турар: оҕо кыабынан корон биирдиилээн сыһыаны тэрийии.

Биирдиилээн сыһыан үөскүүр, өскөтүн биирдии оҕоҕо соруудахтар оңоһуллан, оҕо бэйэтин кыабынан көрөн, талан үлэлиир буоллабына эрэ. Маннык үөрэҕи сана матырыйаалы ылыныыга уонна чинэтиигэ барытыгар туттуохха сөп. Ол эрэри ити тутар. Оҕо сайдыытын уратыта, майгыта – сигилитэ, үлэлиир тэтимэ барыта болҕомтоҕо ылыллыахтаабын бары бэркэ билэбит. Биирдиилээн үөрэтии хас биирдии оҕо кыаҕар тирэбириэхтээх, учуутал онуоха усулуобуйа тэрийээччи быһыытынан көрүллүөхтээх. Онон учуутал араас сыһыаннары, ньымалары көрдүүр. Ол ньыма биир көрүнүнэн хас предмет аайы үлэлиир тэтэрээттэр баар буолуулар туоһулуур. Онтон саха тылын, литературатын үөрэтиигэ маннык тэтэрээттэр бааллара биллибэт.

Бу үлэ сурун сыала - оҕоҕо өбүгэбит олоһун - дьаһабын, үтүө үгэһин, сизэрин-туомун, итэҕэлин, өйүн- санаатын, уус- уран тылларын ингэринэн сизэрдээх киһи буолан тахсытыгар, бэйэтин ис туругун өйдөөн, дьонно- сэргэбэ сыһыанын тиэрдэ үөрэнэригэр уонна инникитин бэйэтин сөптөөхтүк сыаналанар киһи буоларыгар уһуйуу буолар. Уонна, биллэн турар, оҕо айар дьобурун сайдытыгар, тыл саппааһа байарыгар, өйө тобуллуута, бэйэ санаатын сайа этэригэр толору кыах бэриллэр. Бу сүдү айымньыны ааһан, киһи сирдээҕи аналын туһунан өйдөбүлү ылынан, уран тылга уһуйуллан, күүстээх санаа күөдьүйүллэн, айыы киһитин бары бастын хаачыстыбатын ингэринэргэ дьулуһуохтаах.

Маннык үөрэтии тугу биэриэн сөбүй?

1. Оҕо бары таһымын учуоттуур кыах үөскүүр.
2. Кылаас, оҕо үлэлиир тэтимэ болҕомтоҕо ылыллар.
3. Биирдиилээн оҕо, уратытыгар эрэ буолбакка, өссө үөрэнэр кыаҕар тирэбирэр.
4. Оҕо бэйэтин кыабын билинэр, сөпкө сыаналанар буолан, үрдүккэ тардыһыта күүһүрэр. Ол оҕо, чэпчэки соруудахтан саҕалаан, ыарахан соруудабы онорорго дьулуһарыттан арылхайдык көстөр.

Биирдии оҕо сайдыытын кэтээн көрүү, киниэхэ көмөлөһүү уонна ол түмүгэр оҕо ситиһииттэн үөрүүтэ учуутал үлэтигэр улахан сыанабылынан буолар.¹

Мантан сизттэрэн, үлэбин сүрүннээн Блум технологиятынан онордум. Бу технология сүнньэ- хас биирдии оҕо билиини төһө ылыахтаабын нуорматын онорууга олобулар. Кини этэринэн, бастаан билии таһымыгар (знание) – үөрэнээччи өйүгэр тутар, хат кэпсиир дьобуру ингэриниэхтээх, онтон өйдөөһүн(понимание) – ылбыт өйдөбүлүн

---

¹ Шишигина В.Р., Кузьмина М.П., Кривошапкина В.С. Оҕоҕо бэйэтигэр туһаайылыах үөрэх: Саха тылын уонна литературатын учууталыгар кеме пособие./Саха Республикатын үөрэбин министерствота, Үөрэх үлэһитин идэтин үрдэтэр институт. –Дьокуускай: УЕУИУИ изд-та, 2004.

быһаарытын бэйэтин тылынан сатаан быһаарар, биричиинэтин булар, схеманы, графигы «сатаан ааҕар» буолуохтаах. Туттууга (применение)- чопчу өйдөбүлү, чопчу быһыыга-майгыга эбэтэр сана быһыыга-майгыга сатаан туттар буолуохтаах. Ырытыы (анализ) табымыгар харахха көстүбэт барыллааһын, өйдөөһүн, сыһатын табан көрүү, бэйэ-бэйэтиттэн сибээһин өйдөөһүн, туохха, туохтан сыыспытын быһаарыы, биир өйдөбүлү атыны кытта тэннээн көрөн уратытын эбэтэр маарыннаһар өрүтүн сатаан булуу, өйдөбүллэр туох эрэ биир төрүттээхтэрин сатаан быһаарыы буолар. Онтон түмүүгэ (синтез) оҕо бытархай өйдөбүлү холбоон, ситимнээн өйдүүр, туттар, туһанар, бэйэтэ айар дьоһура сайдыахтаах. Саамай бүтэһигинэн сыаналааһын (оценка), ол эбэтэр үөрэнээччи биир өйдөбүлү атынна тэннээн сыаналыыр, атыннык эттэххэ, бэйэтин билиитин сыаналанар, атыттары сатаан сыаналыыр буолуохтаах.

Бу системанан сөп түбэһиннэрэн уроок хас да чааска араарыллан, «чугастан ыраахха, чэпчэкиттэн ыараханга» принциби тутуһан сааһылана сатаата. Оҕо бэйэтин мөлтөхпүн диэн санаата түһэн, үөрэҕи туораттан көрөөччү эрэ буолбатын наадатыгар, бэйэтэ талан үлэлииригэр кыах бэриллэр. Кыахтаах үөрэнээччи бу соруудахтары барытын оноруон сөп. Онтон ыарырҕатар оҕо анардас тексинэн үлэни эбэтэр уруһуйунан да барыан сөп. Манна оҕо чопчу теманан, тексинэн тугу өйдөөбүтүн, бэйэтэ литератураны анаан хасыһан үлэлииригэр аналлаах ыйытыылар киирдилэр.

ТҮМҮК

Уус- уран айымньыны үерэтии, ырытыы биир саамай интэриэһинэй үлэ көрүнгүнэн буолар. Билигин кинигэни аабыы, аахтарыы улахан кыһалҕа буолла. Ону чэпчэтэргэ, өйдүүргэ, судургу буоллун диэн араас ньыма көмөтүнэн интэриэһи тардыахха, көбүлүөххэ наада курдук буолла. Ол инниттэн араас соруудах көрүнгүн, ньыматын, албаһын туһанарга элбэх толкуйу түмүөххэ наада. Көрбүппүт курдук, кэпсээн ис хоһоонугар, геройдар уратыларыгар, тылларыгар - өстөрүгэр сүрүн болҕомто уурулунна. Оҕо ааҕан баран бэйэтин тылын – өһүн сааһыланан, чочуйан сангарарыгар, уустаан – ураннаан кэпсиригэр, тэннээн көрөрүгэр кыах бэриллэр. Оҕо кэрэни кэрэхсиир, өйдүүр буола улаатарыгар уруһуй сабыдыала эмиэ улахан: уруһуй оҕо онорон көрөр толкуйун сайыннарар. Уруһуйунан сирдэтэн кэпсээн оноруу, оҕолор бэйэлэрэ текст бэрээдэгинэн ойуулааһыннара – бу кэпсээни ырытыыга эбии үлэ быһытынан киирдилэр, кинилэр анардастыы ааҕары ситэрэн – хоторон биэрэллэр. Маны оҕо бэйэтин дьобуруттан, фантазиятыттан көрөн онорор кыах бэриллэр. Уруок этаба элбэх, араас ыйытыылар, соруудахтар, суругунан үлэлэр көмөлөрүнэн айымньы иитэр- үөрэтэр суолтатынөйдөтүллэр. Ону таһынан айымньыга тиэкиһинэн үлэ улахан суолталаах.

Түмүгэр бу айымньыны ааҕан баран, үөрэнээччи бэйэтэ түмүк санааҕа кэлиэхтээх уонна сирдээх киһи уобараһын онорон таһааран, инники олоҕор күн санаалаах, кэтит көбүстээх дьин сахалыы санаалаах киһи буолан тахсыахтаах. Онон маннык үлэлэр тылы – өһү байытар, кизнник толкуйдуурга үөрэтэр, санааны сайаҕастык сааһылаан этэр, үөрэтэр, оҕо бэйэтин толкуйун чочуйар буолан тахсарыгар көмөлөөх.

Уруок устата үөрэнээччи истээччи, бэлэм билиини ылааччы буолан олоҕорбокко, көхтөөх кыттааччы, чинчийээччи, айааччы буоларын хааччыйар.

Туһаныллыбыт литература:

1. Томская М.П. Литература уроктарыгар сизэр- майгы уерэ5э. – Дьокуускай, 2011.
2. Тереебут тыл уонна литература.Саха тылын уонна литературатын учууталыгар аналлаах сурунаал.- Саха Республикатын уерэ5ин министерствота, Уерэх улэыитин идэтин урдэтэр институт. –Дьокуускай: УЕУИУИ изд-та, № 4 (12), 2008.
3. Тереебут литературабыт. 5 кылаас. – Дьокуускай, 2010.
4. Шишигина В.Р.,Кузьмина М.П., Кривошапкина В.С.О5о5о бэйэтигэр туьаайыылаах уерэх: Саха тылын уонна литературатын учууталыгар кеме пособие./Саха Республикатын уерэ5ин министерствота, Уерэх улэыитин идэтин урдэтэр институт. –Дьокуускай: УЕУИУИ изд-та, 2004.